

KEMAL ARI

İZMİR'DEN BAKIŞLA TÜRK TİCARET-İ BAHİRİYESİ VE MÜBADELE GEMİLERİ / LOZAN'DAN KABOTAJA

23 Temmuz 1923 tarihinde varılan Lozan Antlaşması öncesinde, ona bağlı olarak 23 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi uyarınca, 29 Ekim 1923'te ilan edilecek olan genç Türk Cumhuriyeti'nin yeni sınırları içindeki topraklarına, Yunanistan topraklarında yaşayan 500.000'den fazla Müslüman nüfus göç etti. Buna karşılık yeni Türkiye sınırları içindeki 1 milyon yüz bin civarındaki Ortodoks Rum, 'vatan'larını bırakıp Yunanistan'a gitti. Sonradan kısaca 'Zorunlu Mübadele' diye anılan, ancak bu konuda 1980'lerin sonundan beri en kapsamlı araştırma ve çalışmaları gerçekleştiren tarihçi Kemal Arı tarafından 'Büyük Mübadele' olarak adlandırılan bu nüfus hareketinin, her iki ülke üzerindeki etkileri de kaçınılmaz derecede derin ve kalıcı oldu. On yılı aşkın bir süredir, Türkiye'de 'Büyük Mübadele'yi araştırmak, anlamak, mübadele kuşaklarını biraraya getirerek onların sorunlarını çözmek için örgütlenmenin geliştiğini, bunun sonucu olarak araştırma projelerinin arttığını, sonuçların ve yeni arayışların paylaşımı için düzenlenen sempozyum ve konferansların sayıca sıklaştığını gözlemlemekteyiz. 1923-25 arasında 4 milyonluk nüfusu yanı sıra yeni

katılan 1,5 milyonluk 'yeni yurttaş'ın yarattığı toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunlarla başa çıkmakta zorlanan Yunanistan, kendi ülke yaşamına bu müdahalenin etkilerini, derinliğini ve sorunsalını çözmek üzere, ilk baştan itibaren bir dizi arayış içinde oldu. Bugüne kadar gelen mübadil araştırmaları alanındaki belirgin öncülüğü, bu nedenle doğal karşılandı. Oysa Türkiye'de durum, çok az sayıdaki çalışmanın sınırlarına sıkıştı: 1930'lardaki bir iki araştırma, 1950'lerdeki bir-iki doktora araştırması dışında mübadil birinci kuşakların yaşantısı, kültürü, ilk geliş öyküleri, toplumsal ve ekonomik yaşama katkıları, kendi ailelerindeki gelişme ve etkileşimler, kent mekanını ve kültürünü nasıl geliştirdikleri üzerine araştırma ve incelemeler yeterince yapılmadı; konu daha çok 1970'li yıllardan başlayarak edebiyatçıların roman, öykü ve şiirlerinde yankılandı. Son on yılın içinde yaşanan hareketlilik ve yeniden filizlenen 'mübedele araştırmaları', hem akademik, hem bilimsel birikimi artırırken, sosyal-antropoloji alanında da yeni bakışların ortaya çıkışını, yeni bilgi birikiminin oluşmasını ve daha da önemlisi,

KEMAL ARI

İZMİR'DEN BAKIŞLA TÜRK TİCARET-İ BAHİRİYESİ VE MÜBADELE GEMİLERİ / LOZAN'DAN KABOTAJA

(İMEAK, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, Aralık 2008; 290 ss.) ISBN yok

özellikle sözlü tarih yöntemiyle, Türkiye içindeki birinci ve ikinci kuşakların deneyim ve tarihçelerini kayda geçirme olanağını ortaya çıkardı.

İzmir'den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri / Lozan'dan Kabotaja kitabı, değerli tarihçi Kemal Arı'nın yirmi yıllık mübadele araştırmaları tarihçesinin son ürünü. Bu çalışmasında yazar, kapsamını Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonrasını kapsayan 25 yıllık süreye yaydığı bir araştırma yapıyor. Bu araştırmanın bir bölümünde, Türk deniz ticaretini ve deniz ticaret filosunu, filonun savaş öncesi ve sonrasındaki durumunu İzmir limanı bağlantılarıyla ortaya çıkarıyor. Buna göre, daha çok Rum ve Levanten azınlıklar elindeki ticaret, savaş sırasındaki yıkım sonrasında büyük bir yara almakta; yerli ticaret firmalarının gelişmesini sağlamak zamana bağlı kalmakta; deniz ticareti hakkının (kabotaj hakkının) yasayla bağlanması sonrasında ulusal bir ticaret filosunu zamanla oluşturma seçeneği ortaya çıkmaktadır. İçişleri girmiş olan bu sorunların hep birlikte çözümü için ilk müdahalelerden en önemlisi, 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde yapılacak; böylece hemen savaşın bitiminden sonra, üstelik de sorun alanının odak noktasında yapılan bu simgesel toplantı ile, daha sonra kabotaj hakkının elde edilmesiyle sonuçlanacak süreç başlatılacaktı.

Araştırmanın ikinci bölümü, Türk ticaret filosuna verilen ilk ve en

önemli görevlerden olan mübadillerin taşınması ile ilgili sorunun çözülmesine özgülendiği durumda. Kendi vergilendirme, bakım, iletişim sorunlarını kısmen çözen Türk Vapurcular Birliği'ne bağlı şirketlere ait olan gemilerle başlatılıp yürütülen, 1923-25 yılları arasında yayılan mübadillerin Yunanistan topraklarından Türkiye topraklarına taşınması 'görevi', Akdeniz, Sakarya, Gülcemal, Cumhuriyet, Dumlupınar, Sadızkade, Giresun, Teşvikiye (Kurtuluş) gemileriyle yerine getirilir. Bunlara, Arslan, Rize, Sulh, Antalya, Bozkurt, Türkiye, Turan, Kartal, Ümid, Ankara, Bahriçedit, Trabzon, Altay, Timsah, Asya gemileri de eşlik eder. Kitapta, Türk ticaret filosunun mübadeleye yardımcı olmak amacıyla geliştirilmesi için, Mübadele ve İskan Vekaleti'nin bakan Mustafa Necati öncülüğünde 500.000 liralık bir ek ödenekle gemi almasının öyküsü de aktarılmaktadır. İçişleri gelisen bu yeni oluşumların tarihsel anlatımı, İzmir gibi arkaalan (hinterland) kentlerden ve tarımsal üretim merkezlerinden demiryoluyla beslenen bir deniz ticaret limanının, aynı zamanda Antalya'dan Giresun'a kadar geniş ve uzun bir sahil şeridinde, deniz ticareti açısından nasıl merkezi bir konum tuttuğunu, adeta diğer liman kentlerine hem öncülük ettiğini hem de örnek oluşturduğunu ortaya koyuyor. Kendi liman etki alanındaki Karaburun, Mordoğan, Çeşme, Dikili, Foça ile birlikte, Antalya, Ayvalık, Edremit, Çanakkale, Bandırma, Yalova, İzmit, Zonguldak, Sinop, Samsun, Giresun, Trabzon'a kadar uzanan liman kentlerinde, etkileri hissedilebilen bir İzmir limanı ve deniz ticareti sözkonusudur.

Araştırmanın olmazsa olmaz üçüncü bölümü ise, mübadillerin taşınması sırasındaki sorunlar ve küçük tarihçelere odaklanmış durumda: Mübadiller bölgelerine göre Yunanistan'daki hangi liman kentinden alınıp hangi Türk limanına indirildiler; taşımacılık sırasında sağlık sorunları, bulaşıcı hastalıklar ve taşıma kazaları ile nasıl başa çıkılmaya çalışıldı; mübadele taşımacılığının insan yanısıra büyük ve küçük baş hayvan taşımacılığı, ev eşyası ve mal taşımacılığı boyutları; Türk limanlarındaki geçici barınma ve sağlık sorunları, karantina ve kayıt işlemleri süreci ve mübadillerin yeni yerleşim bölgelerine karadan taşınması konuları da ele alınmaktadır.

Kitap, isminin çağrıştırdığı gibi, 1931-1932 yıllarında İzmir limanı bağlantılarıyla gerçekleşen Türk deniz ticareti ve bunun sayısal bileşenleriyle tamamlanmakta. Artık durmuş oturmuş düzeninde, firmaları yerleşiklik kazanmış; taşıma kapasitesi ve filo çeşitliliği oldukça artmış ve zenginleşmiş; karayolları ve demiryolu ile arkaalanıyla daha rahat ilişkiler kuran bir İzmir limanı gözlenmekte artık.

Bütün bu sürecin fonunda, kimi zaman değinilen, kimi zamansa noktasal öykülemeyle aktarılan, ulusçuluk politikasının günlük yaşamdaki yankıları; Osmanlı deniz taşımacılığı ve Şirket-i Hayriye'nin durumu; İzmir yangını ve ortaya çıkardığı ekonomik, toplumsal ve kentsel yıkım; savaş sonrası ülkenin tarımsal üretim ve ticaret açısından panoraması, benzeri katkılar, okurun tarihsel ortamı daha iyi algılamasını ve değerlendirebilmesini sağlıyor.

Kitabın ortaya çıkmasındaki kapsamlı arşivcilik emeği için Kemal Arı hocayı kutlamak gerek; ancak aynı kutlamayı kendi yerel denizcilik tarihi için gösterdiği titizlikten ve bu tarihe sahip çıkmasından dolayı İzmir Deniz Ticaret Odası da hakediyor. Dileriz başta değindiğimiz sayıları artmakta olan 'mübadele araştırmacıları' ve belki de olası öykücü-romancılar, 'mübadele'nin yeniden ortaya çıkardığı yaşamları bu kitaptaki bilgilerle daha derinden kavrar, ayrıntılarla besler; toplumsal tarih ve ticaret tarihi alanındaki araştırmacılar 'mübadillerin somut dünyası'na daha somut, daha gerçekçi bir anlama çabası ile eğilirken, Türkiye deniz ticaretinin barışçı ve özgür dünyasının çok yakın dönemde geçirdiği gelişmeleri yarını aydınlatmak üzere unutmazlar.

Ali CENGİZKAN

ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara

